

Ryszard Ganszyniec

Criciana

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 20/1/4, 160-169

1923

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

u Prudentiusa Psych. 549; *vinipeta* IV, 22, 1; *vinipotens* VI, 53, 11; *christigenus* III, 18, 64, (pierwszy raz u Prudent. Hamart. 787); *sitibundus* I, 10, 11; *luctosus* (zamiast *luctuosus*) II, 12, 29; *caprescere* IV. 5, 1; *sorbĕre* III, 1, 98; *cacāmen* IV, 37, 9; *crissatrix* VI, 78, 3; *cuspidus* VI, 62, 4; *Felsineus* V, 14, 4; 23, 4; *lignipes* IV, 15, 2; *papista* III, 6, 15; *papa* III, 10, 3; *philautia* IV, 41, 36; *sobellus* II, 23, 282; III 1, 28; *mercatum* (zamiast *mercatus*); *bombarda* II, 36, 3; *mortalis* (zamiast *mortualis*) VI, 10, 43; 15, 40; *vayda* „wojewoda“ III, 18, 65; *kila* „kiła“ VI, 70, 9; Françoza „morbus Gallicus, syphilis“ VI, 62, 11; *non nisi* V, 29, 16; 32, 22; VII, 21, 12.

12. Wreszcie mamy średniowieczny w składni Krzyckiego np. VI, 52, 1 Scultetus sit bene ventus, „soit le bienvenu“; I, 1, 12 vis comminuisse zam. comminuere; I, 20, 10 sinere disperuisse zam. disperire; V, 11, 8 sunt ausi conseruisse manus; V, 28, 8 Parcarum possunt continuisse manus; V, 20, 5 mirata fuit zam. mirata est i t. d.

Te wskazówki wystarczają na dowód tezy, wypowiedzianej na początku tej notatki. Systematyczne badanie dzieł Krzyckiego wydobędzie bez wątpienia o wiele więcej materiału: mnie więcej zależało na podaniu rubryk, aniżeli na zbiorze materiału, który przejąłem, o ile to można było, ze zbiorów Morawskiego i Sása. Ogromna większość t. zw. błędów Krzyckiego jest więc tylko wpływem panującej wówczas jeszcze tradycji średniowiecznej w Polsce.

Lwów.

Ryszard Ganszyniec.

Criciana.

I.

Każdemu znawcy Krzyckiego wiadomo, że wiele jeszcze błędów znajduje się w tekście jego poematów. Dla wzbudzenia zainteresowania się nim, podaję tu nowe poprawki do księgi VI.

Piękny list do Diamanty (VI, 10) zawiera w licznych miejscach zepsucia, np. w w. 7:

Namque tibi est facies ipsa vel Cypride digna,
cum *rubeo* semper mixta colore rubens:

czytać trzeba: cum *niveo*. Albowiem co to za mieszanina koloru czerwonego z czerwonym? Zresztą naśladuje tu poeta tylko znany locus communis z poezji miłosnej, por. Ennius fgm. 352: et simul erubuit cum lacte et purpura mixta; Vergil. Aen. XII, 68: aut mixta rubent ubi lilia multa | alba rosa: tales virgo dabat ore colores; Ovid. Am. II, 5, 37: quale rosae fulgent inter

sua lilia mixtae; III, 3, 5: candida candorem roseo suffusa rubore | ante fuit: niveo lucet in ore rubor; Ganifred. Poetr. nov. 578: aemula sit facies aurorae, nec rubicundae | nec nitidae, sed utroque simul neutroque colore | splendeat; i nareszcie sam Krzycki VI, 26, 12 gena purpureo mixta colore nitens.

w. 17:

Singula quid repetam? sic toto corpore pulchra es,
ut posses coniux dignior esse Iovis:

czy nie należy czytać: *possis*? — *Dignior* stoi tu zresztą zamiast superlat., jak często u K.

w. 25:

Inque rota Veneris *non* infelicior illo (*scil. infirmo*) est,
qui tacet et tacito pectore vulnus alit.

„Rota Veneris“ jest wyraz, stworzony na wzór Rota Fortunae. O ile wiem, używał pierwszy tego wyrazu profesor uniwersytetu bonońskiego Mag. Boncompagno (1175—1250), który nadał taki tytuł wydanemu przez siebie listownikowi dla zakochanych (Carl Sutter, Aus Leben und Schriften des Magisters Boncompagno, Freiburg, 1894, 78 n.). Boncompagno sam znalazł prawdopodobnie tę formułkę już w pieśniach wagantów, por. Carmina Burana 99, 3 (ed. Schmeller, Breslau, 1894, 178): quisquis amat taliter, volvitur in rota (*scil. Veneris*). — Zresztą trzeba poprawić tekst, żeby pytanie retoryczne było widoczne, na: *nonne* infelicior... alit? Bo podług myśli poety rzeczywiście kochający jest nieszczęśliwszy od chorego, por. VI, 30, 5 miserrimus ille est, *qui tacet et tacito* cogitur igne mori.

w. 35 trzeba inaczej interpungować, mianowicie znieść kropkę po *artus*, a dodać przecinek po *nunc*: albowiem podług prawideł ówczesnej poetyki, których K. przestrzegał zresztą uważnie, zdanie nie mogło przekroczyć granic dystychu: więc

Tristities nostros semper sic occupat artus
nunc, velut in dictam quae solet ire necem:

nie wiem, czy nie trzeba pisać zamiast *dictam* (= *indictam*) raczej *duram*.

w. 43 poeta używał *mortalis* zamiast *mortualis* (to samo VI, 15, 40).

w. 61 stanowczo trzeba pisać: *scelesta edicere facta*: czy oprócz tego należy jeszcze zmienić *scelesta* na *scelerata*, wątpię, bo mylna ta prozodia zachodzi także III, 1, 130: być może wywołał ten błąd podobny wyraz *caelestis*, wymawiany wówczas zupełnie identycznie.

w. 81—86 poeta dodał po skończeniu poematu, by zapobiec zarzutowi niedowiarstwa lub herezji.

11, 1:

Duritia superat cunctas Diamanta puellas
et ferro et scopulis, cor habet illa maris.

Co to znaczy: *cor habet illa maris*? Czy serce morskie czy męskie? Ale ni jedno ni drugie, bo tak nie mówili starożytni, wzory Krzyckiego, — przeciwnie czytamy u Horacego c. I, 3, 9: *illi robur et aes triplex circa pectus erat etc.* Potem niewiadomo, do czego się odnosi *et ferro et scopulis*: jeżeli do tekstu poprzedniego, powinno to być raczej: *et ferrum et scopulos* (scil. *Diamanta superat*). Ale wówczas myśli poszczególnych zdań nie łączą się z sobą. Zagadnienie to jednak rozstrzyga Owidjusz, którego naśladował Krzycki, *Metam.* VII, 33: *tum ferrum et scopulos gestare in corde fatebor* (por. *Met.* IX, 614: *nec rigidos silices solidumve in pectore ferrum aut adamantam gerit*). Z tego porównania wynika konieczność poprawienia tekstu Krzyckiego: *et ferro et scopulis cor habet illa magis* (jak VI, 69, 2 *quae fieret vulvae mentula grata magis*), t. z. *Diamanta* ma raczej serce żelazne lub kamienne niż ludzkie; albowiem nie wierzę, żeby Krzycki napisał: *scopulis maris*.

15, 7:

Viderat ille semel, *nostri* dum mota *furoris* (por. VI, 14, 1; 30, 8) *illa supercilio signa cupita dabat*.

Krzycki oczywista napisał: *nostro* dum mota *furore* (= amore, scil. *dabat signa supercilio*).

21, 6 należy poprawić drobiazg ortograficzny: *sapio dissipioque simul*, na *desipio* (por. VI, 57 c); tamże w. 17 trzeba wykreślić wykrzyknik po *lapsum*.

17, 12: *hoc sequor, hoc cupio, quo pereor et video*. Przedtem powiedział poeta, że umiera, skoro zobaczy dziewczę ukochane, ale że mimo to sobie życzy tysiąc oczu, by patrzeć na nią: więc poeta bawi się tu w przeciwieństwa retoryczne. Dlatego też *depereor* nie znaczy tu kochać, lecz umierać: odpowiednio też w ostatnim wierszu *pereor* nie znaczy kochać (co by naprowadziło na poprawkę: *quod pereor et video*), lecz umrzeć. Ale nie tylko myśl zawiera tu poważne niejasności i trudności, istnieją także trudności gramatyczne, ponieważ *quo* ma się odnosić także do *video*; bo trudno rozumieć poetę w sposób następujący: *pereor et hoc video me perire*. Ponieważ to, co poeta przedtem powiedział, przemawia stanowczo za zatrzymaniem początku zdania (*quo pereor*), tylko koniec może być zepsuty. Znaczenie ostatniego wyrazu możemy ustalić na podstawie całości poematu: jako ostatnia pointa musi tam stać wyraz oznaczający albo zginąć albo przeciwieństwo tego: żyć. Myślę, że Krzycki napisał: *vigeo*, i chciał przez to powiedzieć, że tego pragnie, co przyczyną jest jego śmierci, ale i życia.

26, 16 należy do najtrudniejszych wierszy. Przedewszystkiem myślę, że trzeba odrzucić zmianę rkp. *suskiego*: *hora*, i zatrzymać tekst innych rkp.: *antro*. Jako pierwsze słowo należy czytać: *Aethraque etc. Lucifluus globus* oczywista słońce,

por. o jego jaskini Roscher, *Myth. Lex.* I, 2013. Starożytni wierzyli, że słońce zachodzi za górami zachodnimi, za Atlasem: żoną zaś Atlasu była Aethra, córka Okeanosa i matka Hyad, o której wspomina Owid. *Fast.* V, 171. W ten sam sposób, jak Tetyś podług Owid. *Met.* II, 156 otwiera bramę Heliosowi, wyruszającemu na drogę, Aethra sprowadza Heliosa po odbytej wędrówce do jego jaskini: wprawdzie o tem starożytni nic nie wiedzą, ale Krzycki to tak samo wymyślił, jak motyw w mycie Medei VI, 10, 95.

w. 19: et *latus huc illuc iactes somnumque vocabis*. Poprzedzają i następują wyłącznie formy czasu przyszłego (*torpebis, canent, dicent*), że należy się dziwić, dlaczego tu czytamy *iactes*, chociaż wiemy, że czasem sami starożytni używali *praes. coni.* zamiast *fut. ind.* Lecz trzeba zmienić jedną tylko literę dla osiągnięcia tekstu oryginalnego: *iacies*. Podobnie i w w. 21 należałoby czytać *exsurges* zam. *exsurgis*.

33, 6: *pendet ad umbilicum flavida mamma tuum*. Flavidus jest słowo niedobrze poświadczone, napewno wulgarne zam. *flavus*. Trudno wierzyć, żeby Krzycki go używał: napisał on raczej: *flaccida mamma t. j. pendula, marcida*.

34, 7: Ożarowski podał się za kuzyna pięknej szewcowej krakowskiej i nie budził zazdrości męża: to opowiada Krzycki tak:

Cum *figis* fratrem, tecum *cum* ducis et illos, (*scil. virum*)
unde *queas* dominae *commoditate* frui.

Oczywista należy czytać: tum, aby zrozumieć myśl tego zdania.

w. 9—10: *iste vir ingens arte tua in casses incidit ecce tuas*. Kopista tu zamienił *cassis* rodzaju męskiego (siatka) z *cassis* rodzaju żeńskiego (szyszak); Krzycki jednak napisał poprawnie: *tuos*.
37, 1:

Prata *secans* atque *aere vocans* ad *faena* levanda
quemvis *sacrificus*; forte *puella* subit.
Hic rogat, ad *faenum* velit an *conducier*?

Tak jak epigram jest wydrukowany, nie można go zrozumieć. W pierwszym zdaniu brak przedewszystkiem czasownika: ponieważ nie można usunąć imiesłowów ze względów metrycznych, to rzecz jasna, że Krzycki używał tu *abl. abs.*, napisał więc: *prata secante atque vocante... sacrifico* forte *puella* subit. Dalej wyraz: *aere vocare* nie jest ani jasny ani wogóle łaciński; Krzycki oczywiście napisał: *locare* t. j. *aere* *conducit*, jak to jaśniej powiada w w. 3.

51, 3 n. wydawca nie chciał poprawić: jego zaś przyczyny nie przekonały mnie, bo tem samem potępiłoby się medycynę seksualną dla lekarzy. Podaję więc tu poprawki:

Prima <*patri*> dixit: *longe* me est *iunior* ille:
dudum habeo *dentes*, *his sine* *cunus* adhuc.
Altera respondit <*mox*>: *nonne* ego *iunior* esse *debeo*?

w. 11:

respondes: verecunda placet dignissima quaevis etc.

Przytem należy pamiętać, że *vĕrĕcundus* — Rzymianie znali tylko *vĕrĕcundus* — ma prozodję średniowieczną (Maximian. Eleg. V, 55; Venant. Fort. VII, 6, 10; Vit. s. Mart. I, 368).

53, 11: o quot iam fratres hic fecit *vini potentes*. Końcówka genet. sing. zawsze jest długą, także u Krzyckiego. Dlatego należy przyjąć, że K. stworzył nowe słowo *vinipotens* na wzór (zarzuconego później) wyrazu u Pliniusza N. H. X, 153 *vinipotor* i wedle analogji słowa *omnipotens*.

55, 1: Na prośbę poety: *Pande sinum, distende pedes, mea spicula tendo*, odpowiada kochanka: *pando sinum, distendo pedes, tua spicula tendis*: ostatnie słowo oczywiście jest powiedziane jako rozkaz lub prośba, należy więc poprawić na: *tende*.

57, o: zamiast *numquid* należy pisać *num*, t. z. *nonne* w łacinie średniowiecznej.

60, 1:

Cum peterent tristes Coributum, in funere, fratres,
de rebus fieri quid velit esse suis.

Zbyteczne jest albo fieri albo esse: Krzycki napisał prawdopodobnie ipse zam. esse.

w. 21:

Talia mandantem *fratres* et turba sororum
flevit et ad gemitus concita tota fuit.

Jest tylko jeden podmiot zdania, mianowicie turba, inaczej musiałyby być: *fleverunt* etc. Dlatego należy tekst poprawić: *fratrumque*.

62, 11: trzeba pisać *Françosa* zamiast *Francosa*.

63, 20: *cordiaca* exhaustus sanguis et ossa lue: oczywiście należy pisać: *cardiaca*, bo tylko to jest nazwą choroby.

77, 7: *egebam* iuvenis monachos. Trudno tu znaleźć poprawkę odpowiednią: przypuszczam, że Krzycki napisał: *tergebam* (t. j. *glubebam*), por. *potem tersior*.

II.

Liczne i dobre poprawki tekstu Krzyckiego i innych humanistów podał w swoim czasie filolog rosyjski, były profesor Uniwersytetu warszawskiego, Grzegorz Saenger (Zenger). Prace jego w Polsce są nieznane i bardzo trudno dostępne, gdyż niema ich w naszych bibliotekach. Dlatego podaję tu przegląd jego propozycyj do poszczególnych miejsc naszych humanistów. Nie wszystkie konjektury Saengera uważam za udane, ale wszystkie świadczą o jego fenomenalnej bystrości i wprost wyjątkowej znajomości poetów łacińskich.

1. Saenger, G. [Zenger G.], Krytyczne notatki do niektórych miejsc nowo wydanych łacińskich poematów polskich pisarzy w. XVI i XVII, str. 25—54 [Egzemplarz Bibl. Uniw. w Warszawie, pod sygnat. 2. 19. 10/369].

1. Cricius VI, 15, 17 *custodem Iovi dederat Saturnia centum | luminibus etc.* L.: Ioni, cf. Plaut. Aulul. 556 *Quem quondam Ioni Iuno custodem addidit.*

2. Paulus Crosn. In Apoll. str. 75: *O qui siderei dulciana dei | pertentas animum cithara, Delphice etc.* L.: *nectare*, cf. Auson. Proff. 22, 22; Pers. prol. 14; Horat. Epist. I, 19, 44.

3. Joann. Wisl. p. 211 w. 194: *Vir sermone potens, vir et virtute nitescens.* L.: *mira*.

4. Cricius VII, 16, 7 *Si divina valet et humana lege voluntas: l. divina valet et si humana l. v. — 16, 9 Estque animam Christus iure hoc sorteque corpus | terra suum: l. iure hanc sortitaque corpus. — 16, 11 Vos testando leges canonesque silete: l. vos <de> testando etc.*

5. Paul. Crosn. str. 92 v. 59: *pergendum est, nam fata iubent: fatis parere necesse est: l. perg. est, nam fata iubent: parere necesse est.*

6. Joann. Wisl. str. 195 v. 296 n. S. broni tekstu rkp.

7. Cricius IV, 32 l.

Cum tibi sit minor <a> fundo praebenda domusque Cervicem inter nos altius unde geris?

8. Cric. III, 1, 3 *contemnique per hos fremens vaga germina ponti: l. frendens, cf. Curt. IV, 16 (60), 3.*

9. Cric. IV, 47, 6 *Et domum domini vendit et omne decus Et vendit Christum, quem nomine portat.* L. *Et dominum etc., Christum, <retro> quem etc.*

Cric. IV, 55, 7 *An superare nequis mediam ense sagittam: l. mediam <stricto> ense sagittam, vel: mentitam hoc ense s., cf. Verg. Aen. II, 422.*

10. Cric. IV, 48, 2 *...Christe, capit; dic rogo cui carior es: l. Chr. c.: cuinam — dic, rogo — carior es?*

11. Paul. Crosn. str. 46 w. 142 *Atque salutare flocci parere sonos: l. atque salubres flocco aequiparare sonos.*

12. Paul. Crosn. str. 29 w. 419: *Qui quom rectorem irritarent crebro quietum: l. Qui quom irritarent rectorem crebra quietum; ad crebra adv., cf. Verg. Georg. III, 500.*

13. Cric. VI, 8, 5 *Non poteris culpa, licet moriari, carere: l. licet emoriari, cf. Ovid. Met. III, 391.*

14. Cric. VII, 17, 9 *incidit infelix hianti absorptu barathro: l. inhianti lub: abhianti.*

15. Cric. VI, 70, 16 *l. tensor huic cornu mentula semper eat, z powodu ut cons.*

Cric. VI, 68, 5 l. *Nam stridor vulvae, strepitus quoque testiculorum etc.*

16. Cric. II, 10, 15 sed tua cum rogat pro me clarissima Iuno: l. sed tua quando rogat.

17. Cric. I, 20, 11 l. ista duo *aetherii cui iustos orbis ad usus etc.*, cf. Verg. Aen. VIII, 137.

18. Cric. VI, 16, 1 l. quid mirum, in Latio saxis quod dicitur *amnīs*, lub quid mirum, saxis quod dicitur Apenninis etc.

19. Cric. I, 12, 2 l. respice, mortalis, fuit unquam <an> passio talis?

20. Cric. VI, 17, 12 l. hoc sequor, hoc cupio, quo pereo, *assiduo*.

21. Cric. II, 23, 69 dulcia nunc *acris* etc.: l. atris, vel: acidis (Hor. Epist. II, 2, 64), lub: aspris.

22. Paul. Crosn. str. 48 v. 218 l. turbula purpureis condecorata *stolis*, vel: togis. — str. 64 v. 15 l. induet pro induit.

23. Hussov. str. 88 v. 607 l. sed tamen est auro levior iactura *subacto*. — str. 63 v. 46 l. opes, altos seu etc.

24. Cric. II, 22, 16 l. indoleas, *dignere* et memor esse mei. — I, 1, 16 l. *dignere* adventu me relevare tuo.

25. Cric. II, 24, 1 l. *Hymena* nunc pueri etc.

26. Cric. II, 10, 9 sit *promusve* peni seu vilis ianitor aulae, cf. Plaut. Pseud. 608 n. — VII, 12, 8 *congestoque* penu etc.

27. Cric. II, 23, 309 l. unde parant: tranquilla *placet* etc., lub: iuuet.

28. Cric. II, 23, 273 l. verba quibus dabitis *solita* etc.

29. Cric. II, 23, 213 l. nos etiam nobis numerosque fidesque paramus. — 319 po ingruerit *przecinek*, również po 320 obtinget. — 326 l. accipe *siderea* etc. — 347 l. tempore *et exacto* etc.

30. Cric. VI, 25, 3 l. grata ferens misero fidenti gaudia corde. — 7 l. et vasti forma nitidissima corpora mundi.

W II części swej rozprawy podaje S. poprawki do poezyj Anny Memoraty (ed. T. Wierzbowski). Przypisek 2 do str. 46 zawiera liczne poprawki tekstu mniejszej wagi. — 1. W trenie Schossera na śmierć Jakóba Memorata poprawia S. w w. 8 *amic-tum* na *anethum*, ostatni wiersz na: *quae currit prope nostrum*, ut umbra, corpus. — 2. str. 15, c. VI, w. 24 l. *furvae*, quae *solitis effert* concentibus eius | Cunctis per mundum currentia *lumina* passim. — w. 32 sileant *praeconia* nostra. — 3. str. 19, c. XIII, w. 24 l. donec erit Phoebus *vivetque poetifera aetas*. — 4. Anna Memor. c. II, w. 9 l. Non me *dotarunt* iucundo nectare Nymphae. — Joann. Wislic. str. 163 Aoniis Sarmata *lotus* aquis (Jezienicki: *potus*, ale por. Cric. str. 67 w. 142: lotum Pimplea pectus ab unda); str. 167: Aonidum fluentis *prolutus*, por. Horat. S. I, 5, 16; II, 4, 27. — 5. Anna Mem. III, w. 3 l. *carmine*: sed contra etc., w. 8 l. *quum* primum, w. 10 l. carmine *dulcisono*, w. 12 calamo *vindice* bella gerit. — 6. Anna Mem. XI, 13 l. diceris ac candens Musarum (gaudeo!) stella. — 7. XII, 21 l.

magni *sed* promiss. — 8. XV, 6 *duxque* *reduxque* viae. — 9. XVI, 2 l. Dönhofiae illustris; w. 10 *quando* zam. *grando*.

W III części podaje S. dwie poprawki do poematów, ogłoszonych drukiem przez M. Sasa w Rozprawach Akademji krak., t. XVIII, nr. I, 8 l. *pontificalis apex* zam. *pontificale pedum*. — IV te tenere appellet, te vocet *ille suum*, w. 2 sis contra *torvus*.

IV część zawiera krytykę starowiejskiego wydania Sarbiewskiego.

2. *Saenger G.*, Notatki do tekstów nowołacińskich. (Odb. z Żurnalu Ministerstwa Narodowego Oświecenia, paźdz. 1905, str. 23). [Egzemplarz prof. M. Rowińskiego, Warszawa].

1. Act. Tom. I, str. 51, nr. 37 l. id quod *nos* cum magna animi molestia ferimus. Podobnie str. 118 l. de quo rogamus faciat *nos* certiores.

2. Act. Tom. II, str. 18, nr. 22 l. in iure nostro vocatur *ad antidorum* (= κατ' ἀντιδωρον), lub: *catantidora*, lub też: *ad antidosin*.

3. Act. Tom. II, str. 20 proponuje zamiast more *cantatae* aspidis cz. *incantatae*, podł. Vulgata Ps. 57, 5.

4. Cricius I, 5, 6 l. conclusasque patrum *redegit* umbras (bo już w w. 3 zachodzi redemit) = *reduxit*; por. Lucr. V, 403; Ovid. Fast. IV, 511. — w. 8 et strinxit rabido manus Typhoni [= diabolo], por. Martian. Cap. II, str. 43, § 191 dissona sacra Mithram ditemque ferumque Typhonem.

5. Cric. I, 8, 20 l. ad *Stygia antra* zam. ad Styga taetra, por. Senec. Phaedr. 928; Lucan. VI, 712; Prudent. perist. II, 287 n; Symmach. I, 356 i t. d. — w. 21 l. quid? tua num nostro minor est *tibi gloria casu*?

6. Cric. I, 14, 3 n. l. Verus qui deus *ac* Deo Par Patri et *Soboli* numine promicas.

7. Cric. I, 17, 9 sq. l. *caelica* mater zam. mellita mater, por. I, 1, 3 vis caelica.

8. Krzycki nie jest autorem epigr. I, 23 Scire cupis etc. — str. 19, uw. 1 K. napisał: hic panis vivus, a nie: hic panis *est* vivus. — I, 25 S. bronii tradycji: Et petra est Christus etc., por. Prudent. perist. XI, 240 Orantem Christus audiat omnipotens. — I, 26, 7 l. sic facile *innocuis* et maxima quaeque dabuntur.

9. Cric. Dedicatio str. 4. l. Nosti enim, quam arrideant Musae, (*quae non sint*) perpetuo castae et superciliosae, (*sed*) interdum pruriant? — Na końcu: Vale decus praesulum, *aevo vincere* dignus Tithonum et Nestora.

10. O podwójnem wydaniu Hymeneus i carmen Sapphicum (Cric. II, 24, i II, 4) w r. 1512 i 1518. — ¹. Cric. II, 1, 6 l. et quidquid *Lydus* gemmifer amnis habet. — ². Cric. II, 2, 23 l. naviger en sequitur *spumantis equi pede* Lucas, por. Prop. II, 27, 5 seu pedibus Parthos sequitur, seu classe Britannos. — ³. tamże, 32 l. nunc apices regni, nunc *arces* scandit avitas; arx = apex, por. Silius Ital. XIII, 771. — ⁴. tamże, 57 l. *noscent* Garamantes *adusti*. — ⁵. tamże, 88 l. *nuptiis* nupta *novis*. — ⁶. tamże,

96 tangitque teritque vel *inflat*, jak w Act. Tomic., por. Vergil. Ecl. V, 2. — 7. tamże, 103 l. quam Tagus aut Ganges aut profert *turbidus Hermus*, por. Verg. Georg. II, 137; Martial. VIII, 78, 5 n.; Prudent. Perist. II, 194n. — 8. tamże, 111 l. qui iuga victricis gestant imposta *coronae*. — 9. Cric. II, 4, 7 l. quique victrices *aquilae* secundo etc., por. Prudent. Psychom. 644 n. — 10. II 2, 138 l. cum Musis veniat, *vesanus* fonte cabali, por. Lucan. V, 186 n.; Stat. Theb. X, 725 n. Ręką Saengera jeszcze dopisana konjektura: albo *vesanis*. — 11. II, 24, 3 faustaque dicantur tam claris *omina* taedis. — 12. Cric. II, 4, 15 l. *Cypriae clará* Bromique proles (co do wzdłużenia przed muta c. liqu. por. Prudent. Cathem. V, 152; Perist. IV, 15; V, 218; VII, 39, 59; Psychom. 904 n.) lub: *Cypriae proles* etc. — Dalej trzeba zmienić interpunkcję: tuque, plorantem iuveni puellam Quae toro sistis eqs. — 13. Cric. II, 3, 7 miała pierwsza redakcja: felicia sidera.

11. Act. Tom. II, str. 28, nr. 24, 13 l. quam sic Nestoreum *frequentet* aevum.

12. tamże nr. 25, 3 en quali *sacras* ornavit carmine taedas.

13. Cric. II, 6, 3 l. aquila <*ardua*> fertur ad astra.

14. Cric. II, 9 l. hoc ego debueram pro *gyro* ferre coronam.

15. 1. Act. Tom. II, str. 29, Dantiscus nr. 26 l. hinc tibi omnes ad unum concilias, *mancipas* ac devincis. — 2. tamże, l. alta bonitas *Camillique* sanctitas, por. Hor. c. I, 12, 42 n. etc. — 3. tamże, ut boni viri nomen *merito* iam pridem adeptus sis etc. — 4. tamże, magis (*quam*) laconicae brevitati, *musis* in his paginis studens? — 5. tamże l. w. 1 docto zam. docta, 3 Solimi ora? zam. Sulmona, 4 Fabii, zam. Fabi, 6 Stellae zam. stellae, 8 Sigismunde zam. Sigismunde, 10 daedala zam. Daedala.

16. 1. Act. Tom II str. 30, nr. 27, 4 tibia dat modulus flatu syringos *odoraе*. — 2. tamże, w. 72 l. a Gadibus usque ad *Eoum* Cognitus. — 3. tamże w. 85 Pallas dedit... ingenium, *speciem*. — 4. tamże, w. 92: qui litibus *edere* finem posset. — 5. tamże, w. 96 n. virtus sibi paravit rite *patrocinium*. — 6. tamże, 113 n. quid *posset* [także w. 105. 109], Valachus qui *Moesia* possidet arva etc. — 7. tamże, w. 160 terras, tardus *temone* Bootes etc., por. Ovid. flexerat obliquo plaustrum temone Bootes, Metam. II, 179 n.; Fast. III, 405; Stat. Theb. I, 371, 692. — 8. tamże, w. 176 n. *Gorytos* alii ex humeris *densasque* sagittas | *Flavo* auro infectas plena gessere pharetra; | *Innumeris* *fixit* *iaculis* pars *ignea* *corda*. — 9. w. 187 sidera *terras* zam. tellus. — 10. w. 194 n. iubeas modo zam. modo iubeas. — 11. tamże, w. 201 <*siderea*> et quis non miretur etc. — 12. Saenger wykazuje niezręczności Dantyszka. — Act. Tom. II, str. 38, w. 11 Pompeiosve duos, w. 17 *Sismunde*, na końcu: *Corda hominum* *flectunt* etc. Liczne poprawki podaje S. do Epithalamii commendatio Act. Tom. II, str. 30, na str. 18 przyp. 45.

17. Cric. II, 10, 5 l. et studium victus occupat *omnem animum*.

18. Cric. II, 11, 30 l. nec tot *plorasset* Russia pinguis opes, por. II, 17, 8 iam *plorant* Valachi. — w. 9 indiget *haec* per se etc.

19. Cric. II, 12, 19 l. *anxia morosam* versabant omnia mentem.

20. Cric. II, 15, 35 l. cuius saepe manus *matrem* sistebat euntem. — w. 30 l. *pondere* zam. *pondera*.

21. Cric. II, 16, 8 l. *Hapsis* (lub: *Lexis*, lub: *haec vox*) cerea *clariora* dicet.

22. Cric. II, 18, 5 *psallite* pontifices, *divum iubilate* ministri.

23. Cric. II, 19, 15 Non *prosunt veneres* (=piękność, decus w. 24 n.); 24 non te *sceptra movent* (zam. *monent*).

24. Cric. II, 19, 34 *gestantur* diri *capuli, concurrit arator?*

25. Cric. II, 19, 63 nec habent sua *gaudia saecula?*

Lwów.

Ryszard Ganszyniec.

Kilka słów o kompozycji „Satyra“ Jana Kochanowskiego.

Chociaż główna treść „Satyra“ i „Zgody“ Kochanowskiego zaczerpnięta jest z życia i stosunków polskich współczesnych, jednak w niektórych poglądach jakoteż w opracowaniu tematu przebijają bardzo wyraźnie, jak to już zauważono,¹⁾ pierwiastki humanistyczne. I tak w ustępie „Zgody“ o harmonji, jako prawie najwyższem, rządzącem światem fizycznym i moralnym, nietrudno dopatrzeć się wyraźnego wpływu filozofji platońskiej; wiersze o jakimś dawnym wieku złotym na ziemi mimowoli na myśl przywodzą tyrady poetów rzymskich epoki augustowskiej o „aurea aetas“, podyktowane romantyczną tęsknotą idealizowanej przeszłości; w narzekaniu na upadek państwa pobrzniwają echa nauk rzymskich polityków i moralistów, głównie Cycerona; samo zakończenie „Satyra“, moralizowanie księcia przez Centaura Chirona przypomina przemówienie Chirona w Ronsarda „Institution pour l' adolescens du roi Charles IX“, co świadczy o wpływach współczesnej literatury humanistycznej na „Satyra“.

Nikt dotąd układem, kompozycją „Satyra“ nie zajął się; kilka uwag o układzie tego poematu, które nasunęły mi się przy jego czytaniu, mam zamiar poruszyć w niniejszym artykule.

Kochanowski poprzedza „Satyra“ przedmową, skierowaną do króla Zygmunta Augusta, w której przedstawia Satyra, wprowadzając go na dwór królewski, jakby na scenę. Krótko wzmiankuje o tem, co będzie mówił Satyr, któremu się nie podobają polskie obyczaje, t. j. że będzie „ganił rząd i postęпки, jedno

¹⁾ Zob. Pilat R.: Historia poezji polskiej w w. XVII. Lwów, 1908, t. II, str. 237.